

A film mint politikai propaganda a spanyol polgárháború idején:

Spanyolország 1936 (España 1936)

Absztrakt

A Spanyolország 1936 (España 1936) című dokumentumfilm kiemelkedő filmes értékei okán vonult be a történelembe (mint a háborúról készült montázsfilm egyik első példája), valamint annak a kérdésnek köszönhetően, hogy Luis Buñuel, az egyik leghíresebb spanyol filmkészítő milyen mértékben vett részt a dokumentumfilm elkészítésében. Ez a mű mind a mai napig különböző hipotéziseket vált ki.

Szerző

Magí Crusells a Barcelonai Egyetemen szerzett doktori fokozatot legújabbkori történelemből. A Barcelonai Egyetemen dolgozik oktatóként és kutatóként, ugyanitt a Centre d'Investigacions Film-Història igazgatója, a Filmhistoria online folyóirat főszerkesztője. Fontosabb munkái: La Guerra Civil española: cine y propaganda (2000), Las Brigadas Internacionales en la pantalla (2001), Cine y Guerra Civil española: Imágenes para la memoria (2006), valamint a Directores de cine en Cataluña: de la A a la Z (2009). Társszerzős alkotásai: El cine en Cataluña: Una aproximación histórica (1993), The Beatles: Una filmografía musical (1995) és a 100 documentales para explicar historia: De Flaherty a Michael Moore (2010). Fő kutatási területe a spanyol polgárháború, a Nemzetközi Brigádok, valamint a film és a történelem összefüggései.

A film mint politikai propaganda a spanyol polgárháború idején:

Spanyolország 1936 (España 1936)

Buñuel filmes pályafutása a spanyol polgárháború kitöréséig

Pár nappal a második Spanyol Köztársaság kikiáltása előtt (1931. április 14.) Luis Buñuel Hollywoodban és Párizsban töltött évei után visszatért Spanyolországba. A 20.000 pesetas adománynak köszönhetően, amelyet a művész Ramón Acínótól kapott, 1933-ban elkészíthette a Spanyolország egyik legszegényebb vidékét bemutató *Föld, kenyér nélkül* (Las Hurdes/Tierra sin pan) című dokumentumfilmet. Alejandro Lerroux köztársaságparti kormánya végül betiltotta a filmet (1937-ben elkészült egy francia változat *Terre sans pain* címmel), mivel az a Cáceres tartománybeli megye rendkívül nehéz életkörülményeit mutatta be: az elektromosságot és folyóvizet nélkülöző lakosok nem is ismerték a kenyeret, az emberek maláriától szenvedtek, és így tovább. A dokumentumfilm elkészítésének ötlete azután született meg, hogy Buñuel elolvasta Maurice Legendre, a madridi Francia Intézet igazgatójának doktori disszertációját, amely Las Hurdes természeti és emberi vonatkozásait tanulmányozta.

Föld, kenyér nélkül (Las Hurdes. Buñuel, 1933)

1933-ban Buñuel önként elhagyta a szürrealista mozgalmat és filmes adaptációkat akart készíteni André Gide *A Vatikán titka*, valamint Emily Brontë *Üvöltő szelek* című regényéből. 1934-ben a Warner Brothers stúdióknak dolgozott Madridban mint szinkronizálásfelügyelő. Ugyanebben az

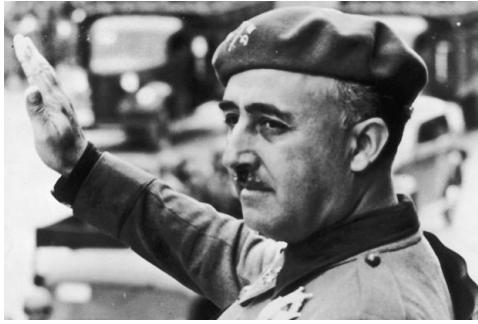
évben vette feleségül Jeanne Rucart, és pár hónappal később megszületett első gyermekük, Juan Luis. 1935-ben elfogadta Ricardo Urgoiti, a Filmófono filmvállalat vezetőjének ajánlatát, hogy felügyelje egy sor kereskedelmi film gyártását. Habár Buñuel neve sosem jelent meg a stáblistán, közismert, hogy ő felügyelte a forgatást, emellett pedig különféle más feladatokat is ellátott: a forgatókönyv ellenőrzését, a stúdiómunkát, a hangrögzítést, a film költségvetésen belül tartását, sőt, jelenetek megrendezését is. A következő filmekben működött közre: *Don Quintín el amargao*, rendezte Luis Marquina, forgalomba hozták 1935-ben; *La hija de Juan Simón*, rendezte Jose Luis Sáenz de Heredia és (nem jelölten) Nemesio M. Sobrevila, forgalomba hozták 1935-ben; *¿Quién me quiere a mí?*, rendezte José Luis Sáenz de Heredia, forgalomba hozták 1936-ban; valamint *iCentinela, alerta!*, rendezte Jean Grémillon (nincs jelölve), 1936-ból. Ebben az időszakban Buñuel Benito Pérez Galdós regényeinek és Pío Baroja *La lucha por la vida* (*Harc az életért*) trilógiájának adaptálásán gondolkozott.

A spanyol polgárháború kitörése

A felkelés 1936. július 17-én este tört ki Spanyolország marokkói területein, magán a félszigeten pedig a következő reggelen. A lázadás híre meglepetésként érte a Madridban tartózkodó Buñuel, aki épp a Las Batuecas-i régi kolostor megvásárlását tervezte (beleértve a zárdát, a gyümölcskerteket, a kápolnákat, a gyógyforrásokat, stb.) 150.000 pesetáért. Július 14-én Salamancába utazott, hogy a tulajdonossal megkösse az üzletet. Pont akkor tért vissza a spanyol fővárosba, hogy édesanyjától átvehesse a vásárláshoz szükséges pénzt, amikor sor került a katonai felkelésre. Emlékiratának főhőse azt mondja, hogy „ha megvettem volna Las Batuecast, és a polgárháború kitörése Salamancában ér, valószínűleg azonnal kivégeztek volna, hiszen az egyik első város volt, amely a fasiszták kezére került.” [1] Nyilvánvaló, hogy ezeket a sorokat írva a költő Federico García Lorca és a filmkritikus Juan Piqueras Martínez sorsára gondolt, akiket a fasiszták gyilkoltak meg. A Köztársaság elleni államcsíny kitervelésekor úgy határoztak, hogy a civil lakossággal szembeni megtorlás különösen szigorú lesz. Emilio Mola tábornok az 1936 áprilisában kiadott utasításokban kifejezetten hangsúlyozza a politikai terror szükségességét:

Megjegyzendő, hogy az intézkedéseknek rendkívül erőszakosoknak kell lenniük, hogy az ellenséget a lehető leghamarabb térdre kényszerítsük, mivel erősek és jól szervezettek. Természetesen minden politikai párt, társaság vagy egyesület vezetőjét, aki nem támogatja a Mozgalmat, be kell börtönözni, valamint az ilyen egyéneket példásan meg kell büntetni, hogy kiirtsuk bármilyen lázadás vagy sztrájk lehetőségét. [2]

Francisco Franco tábornok szintén akaratlanul igazolta az erőszak alkalmazását. Az amerikai újságíró, Jay Allen július 27-én készített vele interjút. Mikor felmerült a kérdés, hogy meddig tarthat még az erőszak, ha az államcsíny nem sikerül, a tábornok azt válaszolta: „Meg fogom védelmezni Spanyolországot a marxizmustól bármi áron.” Allen ezen a ponton visszakérdezett: „Akkor is, ha ez azt jelenti, hogy fél Spanyolországot le kell gyilkolni?”, mire Franco azt válaszolta:

Franco tábornok

Valójában Buñuel már pár nappal a testvérgyilkos konfliktus előtt azt tanácsolta barátjának, García Lorcának, hogy a vidéken megerősödő társadalmi zavargások miatt nem szabadna visszatérnie szülőföldjére, Granadába, és sokkal nagyobb biztonságban lenne Madridban. Végül a költőt augusztus 19-én meggyilkolták.

A filmkritikus Juan Piqueras Martínez, a Spanyol Kommunista Párt tagja, szintén Buñuel barátja volt. 1936. július közepén Piqueras éppen vonattal utazott Franciaországból Oviedóba, mikor a gyomorfekélye miatt vért kezdett hányni, így Palencia tartományban, Venta de Bañosban kénytelen volt megszakítani az útját. Itt tartózkodott a polgárháború kitörésekor is; július 28-án letartóztatták és lelőtték. A papírjai között, amelyeket Franco emberei koboztak el, két levelet találtak; az egyiket ő maga írta Párizsban Luis Buñuelnek, és 1935. november 13-i keltezésű; a másikat Antonio del Amo filmkritikustól, a Kommunista Párt aktivistájától kapta, 1936. július 16-i keltezéssel. Az elsőben Piqueras arról ír Buñuelnek, hogy olyan munkásokkal élt együtt, akik az 1934-es októberi forradalom után hagyták el Spanyolországot, valamint hogy egy francia cég három Buñuel-film, az *Andalúziai kutya* (Un chien andalou, 1928) az *Aranykor* (L'Âge d'or, 1930), illetve a *Föld, kenyér nélkül* (Las Hurdes/Tierra sin pan, 1933) iránt érdeklődött. A levél a „minden barátunknak és elvtársunknak” [4] szívélyes üdvözléssel végződik.

Az Antonio del Amótól kapott levélben a levélíró elmeséli Piquerasnak, hogy betegségének hírére

Azonnal telefonáltam Buñuelnek, hogy kölcsönkérjem tőle az autóját, mivel pénz nélkül nem tudok elindulni Venta de Bañosba. Buñuel megnyugtatót. Azt mondta, hogy te már megírtad Urgoitinak, hogy javult az állapotod. Buñuel küldött neked egy telegramot, amelyet remélem, megkaptál, mivel nekem azt javasolta, hogy ne induljak Venta de Bañosba, mielőtt jelzed, hogy szükséges-e vagy sem... Teljes mértékben a rendelkezésedre állok, és Buñuel autójával elmegyek Venta de Bañosba, vagy ami azt illeti, akárhová, amint hallok felőled. Légy bátor! Szívélyes üdvözlés a te kedves elvtársadtól. [5]

1936 nyarán Luis Buñuel aláírta az Antifasiszta Értelmiségiek Szövetsége a Kultúra Védelméért [6] kiáltványát. Nagyrészt a Spanyol Kommunista Párt szervezésének eredményeként ezt a szervezetet ugyanezen év áprilisában hozták létre, hogy egyesítse a Népfrontot támogató

értelmiségieket. Egy ilyen szövetség ötlete visszanyúlik még a kommunisták által kezdeményezett, 1935 júliusában, Párizsban megtartott Írók a Kultúra Védelméért Első Nemzetközi Kongresszusáig. A háború alatt Luis Buñuel nem próbálta leplezni a Spanyol Kommunista Párt iránt táplált szimpátiáját, és titokban ugyan, de különféle baloldali politikai akciókban is részt vett. Például kevéssel azután, hogy felesége és fia Franciaországba utazott, járni kezdett a *Liga de Escritores Revolucionarios* (Forradalmi Írók Szövetségének) gyűléseire, olyanok társaságában, mint José Bergamín, Corpus Barga, Rafael Alberti, Manuel Altolaguirre, és más olyan külföldi értelmiségiek társaságában, akik André Malraux-hoz hasonlóan a köztársaság ügyét támogatták.

Mindenesetre Buñuel, aki korábban éltette a szubverziót az olyan filmjeiben, mint az 1930-as *Aranykor*, beismerte, hogy a háború első hónapjainak káosza a köztársaságiak uralta övezetben undorral töltötte el. Ennek fényében, saját ellentmondásos természetének bizonyítékeként, írta a következőket arról az időszakról: „Bennem, mint mindig, a rendetlenség iránti érzelmi és elméleti vonzódás harcolt a rend és a béke alapvető szükségével.”^[7] Emellett sikerült megmentenie a spanyol filmrendező José Luis Sáenz de Heredia életét, akit azért tartóztattak le, mert a spanyol Falange alapítójának, José Antonio Primo de Riverának unokatestvére és egy falangista testvére volt, akit egy hírhedt incidensben baloldali fegyveresek öltek meg. Végül Buñuel közbeavatkozásának köszönhetően szabadlábra helyezték.

A köztársasági kormány 1937 januárjában hozta létre a Propaganda Minisztériumot. Ez a minisztérium ellenőrizte minden hirdető és reklámszolgáltatást, a tájékoztatást és a propagandát mind Spanyolországban, mind külföldön, valamint a rendelkezésére álltak a különböző kommunikációs médiumok, köztük a film is.

Buñuelnek sosem kellett megjárnia a lövészárkokat, mivel 1936 szeptemberében Julio Álvarez del Vayo államtitkár beidézte, és azt tanácsolta neki, hogy utazzon Párizsba, és álljon az új nagykövet, Luis Araquistain szolgálatába. Kulturális attaséként küldték Párizsba a spanyol nagykövetségre, ahol rábízták az összes filmmel kapcsolatos tevékenység igazgatását.^[8]

Luis Buñuel és Jean-Paul Le Chanois

Luis Buñuel a köztársasági kormány attaséként küldte a párizsi nagykövetség hírszolgálatához. Ott, Buñuel saját szavai szerint, „Spanyolországban rögzített filmes anyaggal dolgoztam, még egy olyan montázs elkészítését is elrendeltem, amelynek a címére nem emlékszem.”^[9] Buñuel feltehetően a *Spanyolország 1936*-ra utal. J. F. Aranda történész, Buñuel első életrajzírója megkérdezte, hogy részt vett-e a szóban forgó film vágásában, mire a rendező így felelt: „Nem vagyok ennyire frivol! Felügyeltem a vágást a pozitív munkamásolat stádiumában és a hangfelvételeket is.”^[10] A *Spanyolország 1936*-ot különféle forrásokból származó filmes anyagokból szerkesztették össze: olyan felvételekből, amelyeket a szovjet Roman Karmen és Borisz Makaszejev rögzítettek, filmhíradó szekvenciákból és köztársasági dokumentumfilmekből. Az életrajzírója, John Baxter szerint a *Spanyolország 1936* a Francia Kommunista Párt pénzéből

valósult meg. ^[11]

Aranda azt állítja, hogy míg a *Spanyolország 1936*-ot Spanyolországban Buñuel neve alatt mutatták be, addig Franciaországban a filmet a készítőik feltüntetése nélkül vetítették. Aranda semmilyen bizonyítékkal nem támasztja alá az állítását, és a rendező nevére nem tesz említést a korabeli sajtó. Például a *Mundo Gráfico* magazin tudósít arról, hogy „az érdekesítő, népszerű *Spanyolország 1936* bemutatójára 1937. június 8-án került sor a Cine Actualidadesben, Madridban, de nem említi a szerző nevét. ^[12] Az *El Sol*-ban, a madridi újságban megjelent recenzió (amely a film spanyol fővárosi vetítése előtt két nappal került nyilvánosságra) sem tesz erre vonatkozó megjegyzést. Az ismertető szerint „Semmi sem hasonlítható ehhez a filmhez az érzelmek tekintetében; a harcmezőkön készült jelenetek csodálatra méltó visszatükrözései a spanyol föld függetlenségéért folytatott küzdelmünknek.” ^[13] Bár egyes szerzők azt állítják, hogy az *El Sol* recenziójának tárgyát valójában egy másik dokumentumfilm képezi, amely szintén az *España 1936* címet viseli, és amelyet Fernando Gutiérrez Mantilla rendezett 1937-ben ^[14] az Antifasiszta Értelmiségiek Szövetségének megbízásából, a szövegben részletezett jelenetek alapján nyilvánvaló, hogy a Buñuel részvételével készült filmre utal. Egy példa:

A film kivételes jelenetei közül történelmi dokumentum értékük miatt külön említést érdemelnek a következők: Álvarez del Vayo beszéde a Népszövetségben, La Pasionaria [Dolores Ibárruri] párizsi szónoklata, baszk milicisták védelmezik Irúnt és San Sebastian, utcai harcok Carabanchelnél, a Casa de Campónál, a Parque del Oeste-nél és Somosierránál. Ezeken a felvételeken a nép katonáinak hősiessége példátlan bátorsággá fokozódik. A filmvászonon korábban sosem láthattunk annyira realista képeket, mint a *Spanyolország 1936*-ban, mely az erről a háborúról készült leghitelesebb és legrealisztikusabb dokumentumfilm. ^[15]

Carlos Fernández Cuenca történész kifejtette, hogy „bár a másolaton láttam Buñuel nevét nagybetűs felirattal megjelenni, de úgy tűnt, hogy a legkimagaslóbb hozzájárulás messzemenően Jean-Paul Le Chanois-é, míg a spanyol filmkészítőt csupán felügyelőként és főgyártásvezetőként jelölték meg.” ^[16] Ez a kommentár nem teljesen megbízható, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy Fernández Cuenca is beismeri, hogy nincs semmiféle dokumentált bizonyítéka a stáblistáról.

Jay Leyda kutató és filmtörténész 1966-ban a nyugat-berlini filmarchívumban talált rá a film teljes francia verziójára. Kétségtelen, hogy a kópiát a második világháború idején, Franciaország megszállásakor szállították ide. Sajnálatos módon az *Espagne 1936*-nak – ez a francia verzió címe – nincs stáblistája. Jay Leyda fölvette a kapcsolatot Luis Buñuellel, aki 1967-ben megerősítette, hogy Jean-Paul Le Chanois vágta a filmet, míg ő főgyártásvezetőként, felügyelőként és társíróként vett részt a film elkészítésében. ^[17] Leyda megjegyezte, hogy nem csupán a francia, de egy spanyol verzióra is rátalált, és a kettő tartalmilag megegyezett. Mind a mai napig nem találták meg a *Spanyolország 1936* teljes spanyol kópiáját.

Bár Jay Leyda azt állítja, hogy a spanyol és a francia változat a vágás szempontjából azonos, ez

ellentmond Carlos Fernandez Cuenca véleményének, aki visszaemlékezésében rengeteg eltérést idéz fel. Például a spanyol történész szerint volt egy jelenet, amelyben a „földművesek esőért könyörögnek a Szűzanyához, hogy mentse meg a termést a szárazságtól, míg egy párhuzamos szekvencia munkások menetelését mutatja, akik egy gát építését követelik.” [18] A francia verzió nem tartalmazza ezeket a felvételeket.

J.F. Aranda arra is felhívja a figyelmet, hogy 1938-ban Pierre Unik – aki Luis Buñuellel a *Spanyolország 1936* kommentárjainak a szerzője, és aki íróként és forgatókönyvíróként már korábban is dolgozott együtt Buñuellel a *Föld, kenyér nélkül* kommentárján – a párizsi bíróságon perbe fogta Jean-Paul Le Chanois-t, amiért megpróbálta a dokumentumfilm létrehozását kizárólagosan önmagának tulajdonítani. A bíróság a Bunuel-Unik félnek adott igazat. [19]

Ezzel egybehangzóan Román Gubern is azt hangsúlyozza, hogy két különböző alkalommal is kérdezte Luis Buñuel a *España 1936* szerzőségéről, aki mindig azt felelte, hogy „[a filmet] határozottan Jean-Paul Le Chanois szerkesztette.” [20] Hasonlóképpen, mikor Tomás Pérez Turrent és José de la Colina interjút készített az aragóniai rendezővel 1975 és 1977 között, míg *Buñuel por Buñuel* című életrajzi művükön dolgoztak, a filmkészítő a következő választ adta a spanyol nagykövetségen folytatott munkáját firtató kérdésre: „A nagykövetségen engem többek között a filmes propaganda felelőssévé választottak. Le Chanois filmet szerkesztett az anyagból, amelyet kaptam és ellenőriztem. Egyes könyvek nekem tulajdonítják a filmet, de nem ez a helyzet.” [21]

Sajnálatos módon nincs dokumentált bizonyíték ebből az időszakból, amely bármelyik hipotézist igazolná. A zavart az is tovább fokozza, hogy a filmre több különböző címmel is hivatkoztak. Carlos Fernández Cuenca például *Madrid 1936*-ként, illetve *España leal en armas*-ként hivatkozik rá, annak ellenére, hogy a film első, 1937. júniusi bemutatóján a madridi *Actualidades* moziban *España 1936* címmel vetítették.

Függetlenül a *Spanyolország 1936*-ban nyújtott közreműködésének kérdésétől, mindenesetre nem ez volt az egyetlen dokumentumfilm, melynek fő témáját a spanyol polgárháború képezte, és amelyen Jean-Paul Le Chanois (eredeti nevén Jean-Paul Dreyfus) dolgozott. Ilyen film volt az 1937-es *ABC de la liberté*, mely a csapatok „kulturális gyakorlatsorozatát” mutatja be; az 1938-as *S.O.S. Espagne*, amely a nemzetközi közvéleményre próbál hatni, amelynek a segítségével a köztársasági Spanyolország megnyerheti a háborút; valamint az *Un peuple attend* 1939-ből. A spanyol *Dirigido por* folyóirat 138. száma 1986 augusztusában publikált egy interjút, melyet Jean-Paul Le Chanois adott Esteve Rimbau-nak és Mirito Torreirónak. Ebben a francia filmkészítő kijelenti, hogy az *Un peuple attend* című dokumentumfilm jeleneteket tartalmazott a száműzött köztársaságparti spanyolokról, akik az argelés-i menekülttáborokban valóban nehéz körülmények között éltek. Az *Un peuple attend* vágását a francia hatóságok betiltották, a film negatívját pedig megsemmisítették. Fennmaradt viszont egy kópia, amelyet az Egyesült Államokban szándékoztak bemutatni *People Is* (sic!) *Waiting* címmel, és amelyet Le Chanois szerint a Nemzetközi Brigádok egykori tagjai találtak

meg. A film egy része, melyet Jean-Paul Le Chanois rögzített, bekerült a *Refuge* című, Irving Lerner által vágott 1939-es dokumentumfilmbe, amelynek létrejöttében a Ciné-Liberté és az Amerikai Orvosi Hivatal is közreműködött.

Spanyolország 1936

Visszatérve a *Spanyolország 1936* című dokumentumfilmre, a most következő vizsgálat a francia (*Espagne 1936*) és az olasz (*Spagna 1936*) verzió alapul, amelyeket a Spanyol Filmarchívum őrzött meg. ^[22] Mindkét változatban rendkívül drámai képek vannak, melyek kiemelt szerepet játszanak a spanyol tragédia szimbolikus bemutatásában.

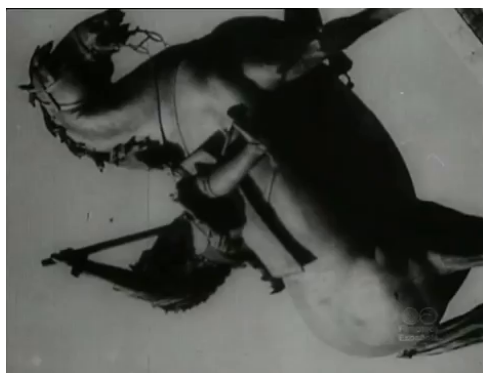
Az Espagne 1936 a francia címfelirattal nyit, miközben az Els Segadorst, Katalónia nemzeti himnuszát halljuk. A következő felirat olvasható:

Az alábbi dokumentumokat különböző operatőrök rögzítették a spanyol frontokon, mindvégig nehéz körülmények között és gyakran életveszélyben dolgozva.

Elfogulatlanul akartuk a tényeket bemutatni mindazokról, akiket a közvélemény »felkelőknek« és »kormánypártiaknak«, »nacionalistáknak« és »vörösöknek« nevez.

1937-ben a film a világ eseményeit kell hogy kövesse, reprodukálja és közvetítse minden ország lakóinak. Ez a dokumentumfilm páratlan filmes riport a spanyol háborúról, és nem más az indítéka, mint szolgálni a történelem ügyét.

Az Espagne 1936, amely ezzel az állítólagos elfogulatlansággal készült, a monarchia 1931. áprilisi megszűnésével indul, amelyet a film egy lovas szoborról készült beállítás felfordításával szimbolizál.

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Az 1936. február 16-i általános választásokat a különböző spanyol városokban kifüggesztett plakátok, a madridi propagandatevékenység és a szavazóhelyiségeknél hosszú sorokban álló lakosság illusztrálja. Egy későbbi felvétel Francisco Largo Caballerót, a spanyol szocialistát mutatja egy demonstráción a Népfront választási győzelme után; képek következnek a spanyol fővárosban, a *Las Ventas* bikaviadal arénájában megtartott gyűlésről, majd a learatott mezőkről és az

iskolákról. Katalánok éljenzik Lluís Companys-t. Manuel Azaña, a második köztársaság elnöke a spanyol polgárháború kitörése előtt egy katonai felvonulást elnököl Madridban. Ezen a felvételen José Moscardó és Gonzalo Queipo tábornokok megjelenése hangsúlyos szerepet kap.

Az „et... le 17 juillet (1936)” felirat után a katonai felkelés képeire váltanak. Az Európát ábrázoló sematikus térképen Spanyolország területére robbanásokat, lángokat és a nacionalista tábornokok, Francisco Franco, Miguel Cabanellas és Gonzalo Queipo de Llano arcait vágják rá. Az animáció a nacionalista csapatok előrenyomulását érzékelteti a térképen. A nacionalista erők díszszemléjét az emberek a fasiszta kézzel üdvözlik. A falangista Joaquín Mirandát köszöntik a szimpatizánsai. Queipo de Llano tábornok zászlót von fel Sevilla városházában. Különféle katonai alakulatok indulnak a frontra.

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Az *Espagne 1936* bemutatja, hogy a felkelést Madridban és Barcelonában gyorsan elfojtják. A köztársasági kormány toborzását az önkéntesek kiképzésének és frontra indulásának képeivel érzékeltetik. A köztársasághoz hű maradt a flotta, ezt haditengerészeti egységek képeivel teszik láthatóvá.

Emilio Mola tábornok támadást indított Irún elfoglalására, hogy magához ragadhassa a hatalmat a spanyol-francia határterületen. Az *Espagne 1936*-ban láthatunk néhány jelenetet, melyben a közeledő ellenség elől menekülő baszk lakosok papírjait a francia rendőrség ellenőrzi. A Franco-párti katonák érkezését fiktív montázssal érzékeltetik, amely kivégzéseket mutat, valamint az emberek menekülését örökíti meg az elnyomás elől. Képek jelennek meg két halott francia

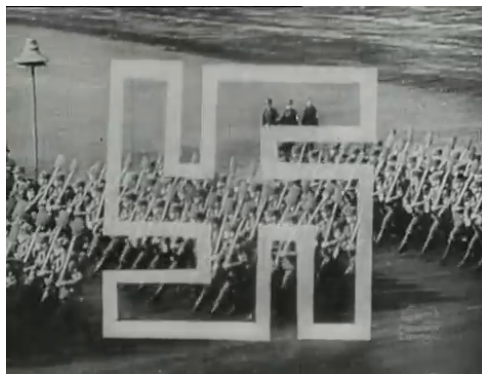
újságíróról: a narrátor kommentárja szerint egyiküket lelőtték, a másikkal pedig egy olasz repülőből származó srapel végzett.

Miután a film hangsúlyozza, hogy 1936 szeptemberében Largo Caballero kormánya számított a kommunisták, a szocialisták, a szakszervezetek, valamint a baszk és katalán nacionalisták támogatására, egy sor szekvenciát láthatunk a front mögötti életből: egyenruha készítés; terepmunka; fegyvergyártás; a kommunikáció vezérlése; emberek, amint egy kávézó teraszán ülnek; piacra mennek; marhákat terelnek a vágóhídra; ellátják a sebesülteket; gyerekek az iskola játszótérén; műtárgyak biztonságba helyezése; utasításokat kapó katonák; vonuló csapatok a madridi Puerta del Sol téren.

A Népszövetségben, Svájcban felszólaló spanyol szocialista, Julio Álvarez del Vayo államtitkár 1936 szeptemberében rádiós adásban tiltakozik a be nem avatkozás irányelvének megszegése ellen, melynek felvételei után bevágásokat láthatunk a német és olasz hadseregről, valamint Adolf Hitlerrel és Benito Mussoliniről.

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Egy animációs jelenetben láthatjuk, amint Madridra rázáródik egy harapófogó. Ezután a film egy madridi utcán kifeszített plakátra vált, melyen a következő olvasható: „¡No Pasarán!” (Nem törnek át!). Dolores Ibárruri, más néven La Pasionaria, a Spanyol Kommunista Párt tagja, szabadon beszélve köszöni meg a franciák szolidaritását: „Bár sosem feledné a francia nép, hogy a küzdelem, amelyet a spanyol emberek elszenvednek, küzdelem a békéért, küzdelem a szabadságért, küzdelem a demokráciáért.” Később a narrátor kiemeli a Nemzetközi Brigádok első csapatainak

érkezését 1936 októberében, akik a köztársaságiak oldalán szálltak be a küzdelembe – fotográfiákat láthatunk a Nemzetközi Brigádok híres tagjairól, mint például Pavel Lukacs [Zalka Máté – *a ford.*] és Émil Kleber, csakúgy, mint néhány önkéntesről, akik Madrid utcáin masíroznak. José Miaja tábornokot is láthatjuk, aki a spanyol főváros térképét vizsgálja. Largo Caballero és Álvarez del Vayo meglátogatja a frontot. A narrátor úgy fogalmaz, hogy Madrid a spanyol Verdunné vált. Hirtelen megjelenik a légierő a város fölött, és bombázni kezd. Az emberek az óvóhelyekre menekülnek. A bombák robbanásai áldozatokat hagynak maguk után. Később az emberek kijönnek az utcára, felméri a károkat, és összeszedik a holtakat, miközben tűzoltóautók és mentőautók járnak a várost. Halott gyerekek közelijét mutatják, hogy megindítsák a közönséget. A narrátor kommentálja: „Mikor fog véget érni ez a szörnyű háború!”

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Az *Espagne 1936* a Franco-párti fenyegetéssel szembeszálló köztársasági ellenállás képeivel zárul, miközben a köztársasági *Himno de Riego* szól: a katonák a nyílt mezőkön, míg a flotta a tengerparton harcol; csapatok masíroznak; közelik katonákról; egy katona a fegyverét lengeti; több kilométer hosszú, fegyveres emberekkel teli lövészárók; és végezetül egy nő, aki egy köztársasági zászlót tart, és a madridi hadsereg kabátját viseli. A Spanyol Filmarchívumban őrzött *Espagne 1936* záró jeleneteiben még a következő szavakat olvashatjuk: „Contrôle, L. Maurice C.T.M., Gennevilliers, France”.

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Espagne 1936 (Jean-Paul Le Chanois, 1937)

Miként az látható, a dokumentumfilm üzenete a francia közvéleményt célozza meg, és a következőképpen foglalható össze: a demokratikusan megválasztott Spanyol Köztársaság véres küzdelemben védekezik a Hitler és Mussolini által támogatott katonai felkeléssel szemben. A nyugati demokráciák „be nem avatkozás” politikája a köztársasági Spanyolország mellett sokkal nehezebbé teszi a háborút, de a köztársaságiak kitartanak, és folytatják a harcot. Magától értetődően a dokumentumfilm nem tesz megjegyzést a köztársasági oldal megosztottságáról. Ellenkezőleg, a Köztársaság által elért társadalmi eredményeket és az ellenség bombázásának civil áldozatait mutatja, időt szán a népi milícia átalakulásának bemutatására fegyelmezett konvencionális hadsereggé, amely hisz a győzelemben.

Az 1937-es Párizsi Nemzetközi Kiállítás, melyet a „Művészet és Technológia a modern életben” mottó alatt állították össze, kiváltságos helyet kínált a köztársaságiaknak saját politikai és kulturális ideológiájuk bemutatására és megvédésére a külföldi közvélemény előtt. A Spanyol Köztársasági Pavilont Josep Lluís Sert tervezte, és több műtárgy mellett tartalmazta Picasso híres *Guernica* művét. A spanyol pavilon azok közé tartozott, amelyek a legnagyobb figyelmet vonták magukra, a Speer által tervezett és a porosz sassal megkoronázott német, valamint a szovjet pavilonok mellett – utóbbi Iofan elképzelése alapján jött létre, és Vera Muhina *Munkás és kolhozparaszt*nő szobrával zárult.

A Párizsi Nemzetközi Művészeti és Technikai Kiállítás spanyol pavilonját 1937. július 12-én nyitották meg. A köztársasági pavilonban szervezett, filmvetítéseken minden héten két egy

tekerccses filmet mutattak be, egy filmhíradót, míg a másik egy dokumentumfilm volt. Hosszabb filmek bemutatására is volt lehetőség, melyek általában két vagy három tekerccsesek voltak. Az első két héten Buñuel bízta meg a bemutatandó filmek kiválasztásával, de később a Manuel Villegas López, Juan Manuel Plaza és Rodolfo Halffter által vezetett bizottság vette át ezt a feladatot. ^[23] A vetítésekre az első emelet teraszán került sor, Picasso *Guernicája* mellett. A program változtatható volt, amennyiben különleges rendezvényre került sor, mint például a segoviai tánckar bemutatója 1937. augusztus 14-én. A következőket vetítették: *Ejército Popular* (1937), *La ruta de Don Quijote* (Ramón Biadiú, 1934), *Actualidades*, *El tribunal de las aguas* (Ángel Villatoro, 1937) és *Niños de hoy, hombres de mañana* (1937). ^[24] Az *Actualidades* egy spanyol filmhíradó lehetett.

Spagna 1936

A *Spagna 1936*-ot, a *Spanyolország 1936* olasz verzióját a második világháború után szerkesztették, a struktúrája mégis nagyon hasonlít az *España 1936*-hoz, jöllehet a Nemzetközi Brigádoknak szentelt rész sokkal terjedelmesebb.

A *Spagna 1936* a következő felirattal kezdődik:

Ezt a filmes dokumentumot filmhíradós operatőrök rögzítették a spanyol frontokon az 1936 és 1939 között zajló polgárháború idején, mindig nehéz körülmények között, olykor a saját életüket kockáztatva.

Ezt követően láthatunk egy rövid történelmi áttekintést a Második Köztársaságról, mely a spanyol polgárháborúra fókuszál. Egy adott pillanatban a kommentátor ezt mondja:

Mit tettek a demokráciák Spanyolországért, és mit tesznek érte ma? A tragikus időszak, mely a frankóista felkeléssel kezdődött 1936-ban, tovább tart, és a küzdelmet folytató embereknek, ahogy 1936-ban is, szükségük van a támogatásunkra.

A narrátor, kicsivel Ibárruri beszéde után megjegyzi, hogy „különböző országokból harcosok ezrei gyűltek össze a Nemzetközi Brigádok soraiba. Mindegyik ország és nemzetiség antifasisztái: franciák, angolok, amerikaiak, lengyelek, magyarok, olaszok, szovjetek... A spanyol emberek lelkesedéssel fogadják az új harcosok érkezését.” Ettől a pillanattól kezdve hangsúlyossá válik azoknak az olaszoknak a bemutatása, „akik részt vettek az antifasiszta küzdelemben”. Fotográfiákat sorjázunk mindegyikükről: láthatjuk többek között Vittorio Vidali, Luigi Longo – André Marty társaságában –, Palmiro Togliatti, Pietro Nenni és Randolfo Pacciardi képeit. A narrátor kiemeli, hogy ezek az olaszok a fasizmus ellen jöttek küzdeni először Spanyolországba, majd később Olaszországba, a II. világháború idején.

Buñuel későbbi munkássága 1939-ig

Lehetséges, hogy a *Spanyolország 1936* nem az egyetlen dokumentumfilm a polgárháborúról,

melynek létrejöttében Luis Buñuel részt vett, míg a párizsi spanyol nagykövetségen tartózkodott, de maga Buñuel sosem volt érdekelt abban, hogy életének ezen időszakára különösebb hangsúlyt fektessen. A háború alatt az aragóniai rendező különböző alkalmakból látogatott Spanyolországba, propagandaanyagot hozott, dokumentumokat szállított, vagy azoknak segített, akik Spanyolországban forgattak. Azt is feljegyezték, hogy a köztársaság kémelhárító szolgálatában dolgozott, melynek keretén belül különböző európai városokba utazott. Egy alkalommal Buñuel hihetetlen ajánlatot kapott Edward Jamestől, a brit milliommostól. James a köztársasági kormány részére biztosított volna egy légicsapást, amennyiben a spanyol hatóságok műtárgyakat szállítanak át neki a Prado Múzeumból. Ezekből a művekből különféle európai városokban akart kiállításokat szervezni. A háború befejeztével két lehetőség maradt volna: ha a köztársaságiak győznek, a műalkotások visszakerültek volna a Pradóba, míg ha vereséget szenvednek, a száműzetésben a köztársasági kormány tulajdonába maradtak volna. Buñuel értesítette Álvarez del Vayót az ajánlatról, amelyet ez utóbbi visszautasított.

Buñuel franciaországi tevékenysége nem maradt észrevétlen Franco Spanyolországában. A La coruña-i rendőrkapitányság 1937. május 16-án kiadott egy jelentést, amely úgy jellemezte, mint „morfiumfüggő és alkoholista, aki az elmúlt pár évet Párizsban töltötte a vörös propaganda szolgálatában. [...] Ő volt az írója és rendezője a filmnek *Las Hurdesről*, amely szégyent hozott Spanyolországra. [25] A falangista Ángel Baselga, az 5. hadsereg Nemzeti filmszakosztályának irányítója, Luis Buñuel-t nemkívánatosnak bélyegezte, „aki a szürrealista/zsidó/szovjet csoport szolgálatában áll Párizsban, ahol Dalíval és a többiekkel együtt a művészi képzettségüket szerezték.” [26]

1938-ban a köztársasági kormány filmes ellenőrként küldte Buñuel-t az Egyesült Államokba. Itt, ideológiailag progresszíven, Frank Davis-nek a spanyol küzdelmek témájával foglalkozó filmek szakértőjeként mutatkozott be. Davis elfogadta Buñuel ajánlatát, a rendező végül mégis munka nélkül maradt, mikor az Észak-Amerikai Producerek Szövetsége úgy döntött, hogy nem készíti a témáról, sem a Spanyol Köztársaság mellett, sem pedig ellene. Például a Metro-Goldwyn-Mayer tervezte, hogy *Cargo of Innocents* címmel filmet készíti, mely a Bilbaóból az Egyesült Államokba behajózó spanyol gyerekekkel foglalkozik. A háború alatt Hollywood csupán három filmet gyártott, amelynek a polgárháború volt a témája: *The Last Train from Madrid* (rendezte James Hogan, forgalomba hozták 1937-ben), *Love under Fire* (rendezte George Marshall, forgalomba hozták 1937-ben) és a *Blockade* (William Dieterle, 1938). Valójában az első két film a spanyol háborút csupán háttértörténetként említi meg. Ezzel szemben Dieterle a filmjének hangsúlyos ideológiai jelentőséget ad azzal, hogy erősen kritizálja a háborús blokádot, amelytől a köztársasági kormány szenvedett.

Ebben a helyzetben Luis Buñuel levelet írt a washingtoni spanyol nagykövetnek, Fernando de los Ríosnak, jelezve, hogy rendelkezésére áll, és kimegy a frontra, ha behívják. Azonban a spanyol polgárháború véget ért, mielőtt a válasz megérkezett volna. Buñuel ekkor New Yorkban tartózkodott, és úgy döntött, hogy itt marad. Munkát kapott a Modern Művészetek Múzeumának filmes részlegén, mikor azonban megvádolták, hogy kommunista, rákényszerült, hogy 1943-ban

otthagyja az állását. 1944 és 1946 között Hollywoodban élt, és a Warner Brothers-nak dolgozott mint az amerikai hadi dokumentumfilmek spanyol verziójának kommentátora. 1946-ban kapott egy ajánlatot Oscar Dancigers producertől egy film forgatására Mexikóban. Luis Buñuel nem tért vissza Spanyolországba egészen 1960-ig, amikor megrendezte a *Viridianát*.

Fordította Kapás Zsolt Zsombor

A fordítást ellenőrizte Török Ervin

[A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Magí Crussels: Cinema as a political propaganda during the Spanish civil war: *ESPAÑA 1936. Ebre*, 38. 2. szám, 2004. december. 157-168.]

Jegyzetek

1. Buñuel, Luis: *Mi último suspiro*. Barcelona, Plaza & Janés, 1982. 139. [Magyarul: Buñuel, Luis: *Utolsó leheletem*. Ford. Xantus Judit. Budapest, L' Harmattan, 2006. 123.]
2. Iribarren, José María: *Con el general Mola: escenas y aspectos inéditos de la guerra civil*. Zaragoza, Librería General, 1937. 47.
3. *The News Chronicle*, 1936. július 29. – augusztus 1. [Megjelent még: Allen, Jay: Franco orders: 'No let-up in drive on Madrid. *Chicago Daily Tribune* (1923-1963) – a ford.].
4. Spanyol Polgárháborús Közlevéltár, Salamanca (Archivo General de la Guerra Civil Española de Salamanca – AGGCE), Politika – Társadalom, Bilbao, 30. doboz, 6. dosszié, 17. Ezt és a többi levéltári dokumentumot, amelyek Luis Buñuelről említik, Policarpo Sánchez kutató biztosította, akinek nagyon hálás vagyok a szívélyességéért.
5. AGGCE, Politika – Társadalom, Bilbao, 30. doboz, 6. dosszié, 25.
6. *Verdad*, 2. szám, 1936. augusztus 1., 2., valamint *Frente Rojo*, 343. szám, 1938. március 1., 10. AGGCE, Luis Buñuel (személyzet által létrehozott) dossziéja itt: Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos.
7. Buñuel: i. m. 150. [Magyarul Buñuel, Luis: *Utolsó leheletem*, 134.]
8. Telegram a párizsi spanyol nagykövetségtől az államtitkárnak. 1937. július 4. AGGCE, Politika – Társadalom, Madrid, 2760 doboz.
9. Aranda, José Francisco: *Luis Buñuel: Biografía crítica*. Barcelona, Lumen, 1969. 179.
10. Aranda, José Francisco: La etapa española: 1932-1937. *Luis Buñuel*. Velence, XLI Mostra Internazionale del Cinema, 1984. 51.
11. Baxter, John: Buñuel. London, Fourth Estate, 1994. 163.
12. *Mundo gráfico*, Madrid, 1335. szám, 1937. június 2.
13. *El Sol*, Madrid, 1937. június 6.

14. Amo Garcia, Alfonso Del; Ibáñez Ferradas, María Luisa: *Catálogo general del cine de la Guerra Civil*. Madrid, Cátedra/Filmoteca Española, 1996. 427.
15. *El Sol*, uo.
16. Fernández Cuenca, Carlos: *La guerra de España y el cine*. Madrid, Editora Nacional, 1972. 154.
17. Aranda, José Francisco: *Luis Buñuel: Biografía crítica*. Barcelona, Lumen, 1969. 181.
18. Fernández Cuenca, Carlos: i. m. 154.
19. Aranda, José Francisco: i. m. 182.
20. Gubern, Román: *1936-1939: la Guerra de España en la pantalla*. Madrid, Filmoteca Española, 1986.25.
21. Pérez Turrent, Tomás; Colina Jose de la: *Buñuel por Buñuel*. Madrid, Plot Ediciones, 1993. 41.
22. Technikai megjegyzések a filmekhez: *España 1936* (1937). Főproducer: A Köztársasági Kormány (Spanyol Köztársaság) Propaganda Altitársága. Rendezés (tulajdonított): Jean-Paul Le Chanois. Gyártásvezető és anyag szelekció: Luis Buñuel. Forgatókönyv: Luis Buñuel és Pierre Unik. Vágó (feltételezhetően): Jean-Paul Le Chanois. Fekete-fehér. A spanyol verzió időtartama: (becsült) 35 perc. Francia verzió címe: *Espagne 1936*. Hangkommentár: Gastón Modot. Időtartam: 35 perc. Olasz verzió címe: *Spagna 1936*. Időtartam: 35 perc.
23. José Gaos, a spanyol pavilon általános megbízottjának jelentése alapján, 1937. június 21. AGGCE, Politika – Társadalom, Madrid, 2760. doboz.
24. Uő. 1937. augusztus 23. AGGCE, Politika – Társadalom, Madrid, 2760. doboz.
25. Fondo Contemporáneo. Ministerio del Interior. Policía. Expediente 13719 del Archivo Histórico Nacional del Ministerio de Cultura (Madrid). A köztársasági filmkészítőkkel szemben gyakorolt megtorlásról a Franco-diktatúra alatt I. Díez Puertas, Emeterio: La represión franquista en el ámbito profesional del cine. *Archivos de la Filmoteca*, 30. szám, 1998. 52-90.
26. *Memoria sobre el establecimiento de una Sección Nacional de Cinematografía*, 1937. november 25. Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares, Kultúra szekció, 1. doboz.

Irodalomjegyzék

- Amo Garcia, Alfonso Del; Ibáñez Ferradas, María Luisa: *Catálogo general del cine de la Guerra Civil*. Madrid, Cátedra/Filmoteca Española, 1996.
- Aranda, José Francisco: *Luis Buñuel: Biografía crítica*. Barcelona, Lumen, 1969.
- Aranda, José Francisco: La etapa española: 1932-1937. *Luis Buñuel*. Velence, XLI Mostra Internazionale del Cinema, 1984.
- Baxter, John: *Buñuel*. London, Fourth Estate, 1994.
- Buñuel, Luis: *Mi último suspiro*. Barcelona, Plaza & Janés, 1982 [Magyarul Buñuel, Luis: *Utolsó leheletem*. Ford. Xantus Judit. Budapest, L' Harmattan, 2006.]
- Díez Puertas, Emeterio: La represión franquista en el ámbito profesional del cine. *Archivos de la Filmoteca*, 30. szám, 1998.

- Fernández Cuenca, Carlos: *La guerra de España y el cine*. Madrid, Editora Nacional, 1972.
- Gubern, Román: *1936-1939: la Guerra de España en la pantalla*. Madrid, Filmoteca Española, 1986.
- Pérez Turrent, Tomás; Colina Jose de la: *Buñuel por Buñuel*. Madrid, Plot Ediciones, 1993.

Filmográfia

- *Föld, kenyér nélkül* (Las Hurdes/Tierra sin pan. Luis Buñuel, 1933)
- *Spanyolország 1936* (España 1936. Luis Buñuel, 1937)

© Apertúra, 2014. tavasz | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2014/tavasz/crusells-a-film-mint-politikai-propaganda-a-spanyol-polgarhaboru-idejen/>

